

HÓVÁRI JÁNOS

OSZMÁN TÖRTÉNELEM – VILÁGTÖRTÉNELEM

Tendenciák az oszmán birodalom történetének kutatásában

1986-ban Buda visszafoglalásának 300. évfordulója alkalmából sok szó esett az oszmán birodalom történetének sajátosságairól, a meghódított területeken való berendezkedésükről, sikereik és kudarcaik okairól. Vannak, akik úgy vélik, hogy a magyar történészek publikációikkal túlzásba vitték az emlékévk adta lehetőségeket. Mások viszont örömmel vették, hogy többet megtudhattak a kissé egzotikusnak tűnő birodalom történetéről. Valószínűleg az utóbbiak vannak többségben, mivel az oszmánok iránt mindig is nagy volt az érdeklődés Magyarországon. Sajátosan keveredett és keveredik ebben egyfelől a magyar hősi múlt felidézése és másfelől a törökséghez fűződő barátság. Hajlamosak vagyunk azt hinni, hogy ez a felfokozott érdeklődés kizárólag magyar sajátosság. Ez azonban koránt sincs így. Ha figyelemmel kísérjük a nemzetközi történeti irodalmat, rendkívül szembeötlő, hogy az oszmanisztika az elmúlt évtizedekben szerte a világon virágkorát éli. Helyesen fogalmazunk akkor, ha azt állítjuk, hogy a történetírás az ötvenes évek óta „felfedezte” az oszmán birodalmat. Ez elsősorban Fernand Braudel *La Méditerranée et le Monde Méditerranéen a l'Epoque de Philippe II.* című, 1949-ben megjelent, azóta már historiográfiai fordulópontként értékelt könyvének köszönhető. Az *Annales* iskola hagyományait követő és megújító Fernand Braudel ebben a könyvében évszázados módszertani előítéleteket zúzott szét.¹ Korábban alig merte bárki is a gyökereiben más kultúrkörök közötti határokat átlépni. Szinte napjainkig él a múlt századi evolucionista bölcsélet tanítása a kultúrák belső fejlődéséről s önmaguk belső életéből következő hanyatlásról. Sőt, a 19. századi tudományfelosztást követő egyetemi oktatásban a nyelvismeret és a történeti problémák iránti érdeklődés is mereven elvált egymástól. Sokáig az oszmanisztikára is igaz volt Bernard Lewis-nek, az 1954. évi Cambridge-i orientalisztikai kongresszuson az arabisztikáról elhangzott megállapítása: „Elmondható, hogy az arab történelmet leginkább olyan történészek írták, akik nem tudtak arabul, vagy olyan arabisták, akik nem ismerték a történelmet”.² Így nem is csodálkozhatunk azon, hogy a Közel- és Távols-Kelet történetének

valódi sajátosságai, az európai látószöveget világméretűvé tágító tanulságai homályban maradtak. A muszlim és a keresztény, ill. a muszlim és a buddhista világ története között amolyan „hideg-háborús” határ húzódott. Csak a had- és diplomáciatörténeti vizsgálódások tekintettek át a másik *mundus*ba. Braudel könyvének megjelenéséig rendkívül idegenül hatott, ha valaki azt próbálta bizonygatni, hogy az európai és a muszlim történelem egyes jelenségei sok esetben közös okokra nyúlnak vissza. Pedig az élesszemű utazók, diplomaták vagy rabok mindebből már sok mindent észrevettek.³ Braudel főleg ezeket használta mondandója igazolásához. Szinte a történeti tények párhuzamba állításával nyilvánvalóvá vált, hogy a 16. századi anatóliai népességnövekedés, vagy a századvégi áremelkedés a Mediterráneum egészét ért kihívások következménye. Braudel, könyve megírásának idején, a negyvenes években, csak tapogatózni tudott az oszmán birodalom gazdasági és társadalmi változásainak történetében. Helyzet azonban az elmúlt évtizedekben radikálisan megváltozott. Könyvének átütő sikere következtében a Mediterráneum – így az oszmán birodalom is – a történész világ érdeklődésének középpontjába került, amelynek rendkívül nagy kihatása volt az éledező oszmán gazdaság és társadalomtörténetre.⁴

Mindezek mellett annak is nagy szerepe van az oszmanisztika fejlődésében, hogy egy negyven milliós nép múltjáról van szó, amelynek gazdasági és társadalmi tradíciói, válságai és sikerei nem jelentéktelenek a nemzetközi politikai élet és a világgazdaság szempontjából. Az oszmán birodalom évszázadokig tudott békét teremteni olyan területeken, ahol ma véres háborúk, nemzeti-nemzetiségi viszályok dűlnak. Az is lényeges szempont, hogy a húszas-harmincas évek Törökországában egy olyan modernizálódási folyamat ment végbe, amely azóta is páratlan a muszlim világban. Ezek után nem csodálkozhatunk azon, hogy az oszmanisztika a nemzetközi történetírás érdeklődésének előterébe került s ezzel tulajdonképpen az oszmán birodalom is középkori és koraujkori világpolitikai pozícióinak megfelelő értékelést kapott.

Az ötvenes évekig az oszmanisztika inkább nyelvészeti stúdium volt, mint történeti. Az oszmanli egy forrásokban rendkívül gazdag, fontos nyelv volt a számos török nyelv között, amellyel már a 18. század óta behatóan foglalkozott az európai nyelvtudomány. A történeti érdeklődés Európában a 18. századig leginkább abban nyilvánult meg, hogy időnként egyes török történeti munkákat lefordítottak és szép számmal adtak ki útleírásokat és követjelentéseket a Habsburg birodalomban,

Franciaországban, Angliában és Hollandiában.⁵ Megszületett ugyan egy-két *Historia turcarum* (Magyarországon már a 18. században)⁶ mégis az első, modern értelemben vett – ma is időtálló – tudományos munka a Habsburg birodalom konstantinápolyi tudós követének, Joseph Hammer nevéhez fűződik, aki a 19. század húszas éveiben jelentette meg a *Geschichte des osmanischen Reiches* című, tíz kötetes művét. Hammer, mint diplomata, jogi felkészültséggel is rendelkezett. Ennek köszönhetően az oszmán államszerkezet változásai is helyet kaptak főleg had- és diplomáciatörténeti szempontokat maga előtt tartó munkájában.⁷ A magas szintű oszmanisztikai képzésnek ekkor és talán egészen az első világháború végéig a bécsi *Konsulár-Akademie* volt a központja, ahol egyébként Hammer is tanult.

Teljes egészében egyetértünk Andreas Tietze-vel, aki az 1983. évi bécsi ünnepek alkalmából adott áttekintést az oszmanisztika elmúlt ötven évről, hogy a húszas évekig „Az oszmán történelem – miként a Hold Christian Morgenstern szerint – *teljes egészében német tárgy* volt. A kor kiemelkedő tudósai, akik az oszmán diplomatika, epigráfia és a korai időszak történelmének kutatásának alapjait megvetették, azok német nyelvterületen tevékenykedtek, vagy, ha szerencsétlenségükre, kevéssé ismert anyanyelvük (pl. magyar) volt, a műveiket legalább német nyelven írták.”⁸ Nem véletlen, hogy Andreas Tietze éppen a magyart emelte ki. A magyar oszmanisták nemcsak jól ismerték a német munkákat, hanem – gondoljunk pl. Gévay Antal munkásságára⁹ – olyan művekkel is szolgáltak már a múlt században, amelyekből a német oszmanisztika is merített. Sőt, jól tudták a német kollégák azt is, hogy Magyarországon a múlt század utolsó harmadában a turkológia amolyan nemzeti tudománnyá vált. A magyar őstörténet kutatása – amelyről, mint közismert, heves viták dúltak – elképzelhetetlen volt a tudományág magas szintű művelése nélkül. Ez kihatással volt a magyar oszmanisztikára is. Az is elősegítette a magyarországi kutatások fejlődését, hogy az Osztrák–Magyar Monarchiát és az Oszmán Birodalmat az első világháború végéig erős politikai szálak fűzték egymáshoz, s ezek létrejöttében és ápolásában főként a magyar politikusok jártak elől. Ezek után nem csodálkozhatunk azon, hogy a budapesti egyetem 1870-ben alapított török tanszéke az elsők közé tartozik a világon.¹⁰ Mint a legtöbb hasonló műhely, a korabeli tudományos életben ez is elsődlegesen nyelvészeti indíttatású volt. Mégis, a századfordulón talán egész Európában ők fordultak leginkább a történeti források felé. Repiczky János, Budenz József, Vámbéry Ármin,

Thury József és a már kimondottan történész Karácson Imre több török forrást lefordítottak magyar nyelvre.¹¹ Thury József és Karácson Imre kresztomátiája, a „Török történetírók” nemcsak Magyarországon hatottak az újdonság erejével, hanem az egész turkológus világban. Napjainkig ható példát szolgáltatott ahhoz, hogy az oszmanisztikára is milyen nagy feladat hárul az egyes kelet-közép-, dél-kelet-, és kelet-európai népek történeti forrásainak feltárásában. Ezt követően Magyarországon az oszmán történelem kutatása fontos része lett a magyar történetírásnak. Ez a kapcsolat egyaránt szolgált előnyökkel és hátrányokkal. A magyar oszmanisztika a hatvanas évekig kizárólag a 15–17. századi magyar–török viszony kérdéseire összpontosította figyelmét. Ez azzal járt, hogy az oszmán történelem fordulópontjainak vizsgálata az érdeklődés horizontján kívülre esett. Ezáltal a magyarországi berendezkedés és a magyar–török viszony alakulásának egyes kérdései is érthetetlenek maradtak. Ezt a hibát az elmúlt évtizedekben a magyarhoz hasonló utat bejárt – esetleg annak mintáján fejlődő – szerb, bosnyák, macedón, bolgár, román és szlovák oszmanisztika sem kerülte ill. kerüli el. Az oszmán történeti források közreadása azonban elképzelhetetlen volt magas szintű paleográfiai ismeretek nélkül. A századforduló óta ez a részdiszciplina hatalmas fejlődésen ment át. Azáltal, hogy 1928-ban a latin ábécét vezették be Törökországban az arab írás helyett, az oszmán paleográfia nemzetközi tudományág lett. Az egyes paleográfiai iskolák között a harmincas évek óta előkelő hely illeti meg Budapestet is. Ez Fekete Lajosnak köszönhető, akinek figyelme az első világháború forгатagában terelődött a török nyelv és történelem felé. Mint levéltáros jól tudta, milyen sok fontos forrást rejtene az oszmán birodalom levéltárai. Az orosz fogságból – ahol évekig volt együtt török hadifoglyokkal – hazatérte után a bécsi egyetemen Friedrich Kráflitz-nél oszmán paleográfiát tanult. Fekete Lajos a harmincas években már nemzetközileg is ismert oszmánli paleográfusnak számított. A gazdaságtörténeti források olvasásához nélkülözhetetlen kézikönyv, a *Siyaquat-Schrift* is az ő első munkája. A török adóösszeírások különleges forrásértékére is ő hívta fel elsőként a figyelmet.¹² Fekete Lajos munkásságával iskolát teremtett a budapesti egyetemen. Tanítványai, Káldy-Nagy Gyula és Hegyi Klára, nemcsak továbbvitték mesterük örökségét, hanem az elmúlt két évtizedben meg is újították a magyar oszmanisztikát. Érdeklődésük horizontját kitágították az oszmán birodalom egészére. A magyarországi török berendezkedés sajátosságainak okaira is ezzel a módszerrel keresték a választ.¹³ Káldy-Nagy Gyula

a hatvanas évek óta az oszmán történelem több fordulópontjának (a kialakulás kérdései, a hadszerkezet belső változásai, a Levante-kereskedelem története) okaihoz is fontos adalékkal szolgált.¹⁴

Káldy-Nagy Gyula nemzetközileg is nagyrabecsült munkássága mellett egy új oszmanista iskolát is teremtett. Tanítványai (Horváth Anna, Ivanics Mária, Dávid Géza, Gerelyes Ibolya, Fodor Pál, Zsiga-Kis Andrea, Dorogi Ilona, Ágoston Gábor és e sorok írója) neki köszönhetően nemcsak az oszmán paleográfiával, hanem az oszmán birodalom történetének fordulópontjai körüli vitákkal is megismerkedhettek. Ennek következtében az új nemzedék érzékenyen reagál a nemzetközi oszmanisztikában jelentkező új történeti tendenciákra.¹⁵

Az oszmanisztikának, mint minden tudományágnak, vannak meghatározó jellegű központjai, amelyek kiemelt szerepüket egy-egy kiemelkedő tudósnek, kedvező anyagi lehetőségeknek és sok esetben a hagyományoknak köszönhetik. Sajnos, az elmúlt évtizedekben főként az utóbbiak veszítettek sokat jelentőségükből, mivel ha az első tényező jelen is volt, a második leginkább hiányzott. Ennek következtében az európai egyetemek és kutatóhelyek veszítettek nemzetközi jelentőségükből s egyes kutatók központjai az elmúlt évtizedben egyértelműleg az Egyesült Államokba tevődtek át. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy jelenleg Törökországban vagy sok európai országban ne folya rendkívül fontos – nemzetközileg is nagyra értékelt – munka. Mindenekelőtt természetesen Törökországban, ahol a nemzeti történelemről van szó. Magas színvonalú kutatások folynak a Szovjetunióban,¹⁶ a Német Szövetségi Köztársaságban,¹⁷ Franciaországban,¹⁸ Nagy-Britanniában,¹⁹ Ausztriában,²⁰ Lengyelországban,²¹ Izraelben,²² és a balkáni országok közül Jugoszláviában,²³ Bulgáriában²⁴ és Romániában.²⁵ Új keletű stúdió az oszmanisztika Svédországban, Dániában, Norvégiában,²⁶ Finnországban²⁷ és Japánban.²⁸

A brit, osztrák, lengyel és német oszmanisztika ragaszkodik leginkább a nyelvészeti indíttatású filológiához. Habár a német oszmanisztika rendkívül érzékenyen reagál az egyes történeti kérdések újszerű megvilágítására. A *Südost-Europa Institut* pedig fontos műhelye a Dél-Kelet-Európa történetével – így az oszmanisztikával – foglalkozó kutatásoknak.²⁹ Franciaországban az elmúlt évtizedekben a gazdaság és társadalomtörténeti kutatások kerültek előtérbe, igazodva a francia történetírás egészét ért kihívásokhoz. A szovjet oszmanisztikában a modernkori gazdaságtörténet és a 19. századi modernizáció problémái kerültek a kutatások előtérbe. Jugoszláviában, Bulgáriában és Romániában a nemzeti

történelemre vonatkozó elbeszélő és okleveles források közzététele és fordítása folyik. A szerb és bolgár kutatók figyelme az elmúlt évtizedben hangsúlyozottan a gazdaság-, demográfia- és közigazgatástörténetre terelődött át.

Az oszmán történelem egészének legátfogóbb kutatása természetesen Törökországban folyik. A múlt század végén még gyermekcipőben járó török társadalomtudomány ma már jelentős eredményeket vallhat magáénak. Ebben nagyon nagy szerepe van annak, hogy a húszas-harmincas évek Törökországában nagy gondot fordítottak a magas szintű tudomány és oktatás megteremtésére. Egyes tudományos intézmények felállításánál maga Kemal Atatürk bábáskodott. A történeti kutatások támogatására 1931-ben megalapították a *Türk Tarih Kurumu*-t, a *Török Történeti Társaság*-ot, amelynek napjainkig is rendkívül rangos szerepe van a török és nemzetközi tudományos életben.³⁰ A negyvenes évekre már felnőtt egy olyan új történésgeneráció (Ömer Lutfi Barkan, Ismail Hakkı Uzunçarşılı, Enver Ziya Karal, Cengis Orhonlu, Mustafa Akdağ, Tayyib Gökbilgin, Halil İnalcık), amelynek tagjai a nemzeti múlt ismeretén túl széles európai kitekintéssel rendelkeztek.³¹ Ők voltak azok, akik az oszmán gazdaság- és társadalomtörténet lényeges vonásait feltárták. Fernand Braudel *La Méditerranée* könyve fontos kihívást és ösztönzést jelentett további munkájukhoz s mindezt a történész világ feszült várakozással figyelte. Egy látványos hipotézis elvetése vagy igazolása tőlük függött. Számukra azonban még ennél is többről volt szó. Az oszmán gazdaság- és társadalomtörténetet kellett úgy megírniuk, hogy egyszerre végeztek forrásfeltárást s modellalkotást. Tanulmányaik végkövetkeztetéseiből teljes egészében összeáll egy korszerű és alapos oszmán társadalom- és gazdaságtörténet.

A nagy generáció tagjai közül az elmúlt évtizedben többen meghaltak. Tanítványaik közül – az elmúlt évtized gazdasági és politikai nehézségei miatt – sokan külföldön kerestek munkát. Ez nagy károkat okozott a török oszmanisztikának. A kontinuitás azonban a közép-nemzedék munkájában egyértelműen kimutatható. Ehhez hadd szolgáljon adalékul két önmagáért beszélő példa. Suraiya Faroghi 1984-ben jelentette meg a 16–17. századi oszmán városfejlődésről szóló munkáját, amelyhez egyaránt merített a török gazdaságtörténeti iskola és az *Annales* hagyományaiból.³² A Mediterráneum egészét érintő burszai selyemipar konjunkturális és dekonjunkturális szakaszairól Murat Çizakça adott közre több rendkívül fontos tanulmányt.³³

Az oszmanisztika az elmúlt évtizedekben az Egyesült Államokban fejlődött a legdinamikusabban. Ma közel negyven egyetemen folyik – valamilyen szintű – oszmanisztikai oktatás.³⁴ Az egyes tanszékek és intézetek – egy-két kivételtől eltekintve – az ötvenes-hatvanas években jöttek létre, néhol a török kormány pénzbeli támogatásával. Munkájuk eredményességét döntően meghatározta az, hogy kiváló tudósokat (Halil Inalcik, Halasi-Kun Tibor, Andreas Tietze, Bernard Lewis, stb.) tudtak meghívni Törökországból ill. máshonnet Európából. Ennek következtében a nagy amerikai egyetemek – Harvard, Columbia, Chicago, Berkeley, Indiana, Princeton – olyan oszmanisztikai kutatóközpontokká váltak, hogy egyre számottevőbben határozzák meg az egész tudományág fejlődését. Egyaránt hangsúlyt fektetnek a forráskiadásokra és a történeti feldolgozásokra. Fontos kiadványsorozattá vált az elmúlt másfél évtizedben a Harvard *Sources of Oriental Languages and Literatures* sorozata, amelyet Gönlü Alpay Tekin és Şinasi Tekin szerkesztenek. Halasi-Kun Tibor több évtizedes munkásságának köszönhetően a Columbia a török adóösszeírások feldolgozásának egyik fontos központjává vált. Princeton – Bernard Lewis vezetésével – a 18–19. századi oszmán birodalom kutatásának központja. Az oszmán gazdaságtörténet legfontosabb műhelye Chicago, ahol a szakma *doyenje*, Halil Inalcik dolgozik már majdnem három évtizede. A bloomingtoni Indiana Egyetemen Bayerle Gusztáv irányításával az oszmani krónikákkal és adóösszeírásokkal foglalkoznak behatóan.

Az elmúlt évtizedben az oszmanisztika fontos szerepet kapott az amerikai modernizáció-kutatásokban is. Különleges historiográfiai értékkel bír az a munka, amely az Immanuel Wallerstein vezetése alatt álló Binghamton-i *Braudel Center*-ben folyik. Az Intézet, amely a braudeli és az Annales hagyományok leghívebb ápolójának tekinti magát, kutatási programjában fontos helyet foglal el az oszmán gazdaság és társadalomtörténet is. Természetesen a vizsgálódások szorosan összefüggenek a Wallerstein-i centrum-periféria-külső elötér kutatásával. Az oszmán birodalom a Mediterráneum-i kapcsolatai révén vált perifériává s került be a világgazdaság rendszerébe. A kutatások ennek folyamatát és következményeit helyezik érdeklődésük középpontjába.

A *Braudel-Center* folyóirata, a *Review* az elmúlt majdnem egy évtizedes történetében gyakran adott helyet az efféle indíttatású tanulmányok megjelentetéséhez. Válogatásunk legtöbb cikkét is innét vettük. Gondolatgazdag tanulmányaik, annak ellenére is, hogy bizonyos kérdé-

sekben nem értünk egyet szerzőikkel, rendkívül inspiratívak. Különös nagy érdemük az, hogy lépést tartanak a történelemtől való gondolkodás változásaival. Apró részletkérdésekben is a történelem egészének folyamára keresik a választ.

Huri Islamoğlu és Çağlar Keyder az egyik legnehezebb feladatra is vállalkoztak: áttekintették az oszmán történelem száz évének historiográfiáját.³⁵ Kritikus hangvételű ágendájuk tulajdonképpen egy segéd-eszköz önmaguk és mások számára, hogy az eddigi kutatások milyen kérdésekre keresték a válaszokat s így a történelem melyik szeletét ragadták meg az egy-egy korszakot meghatározó munkák.

Az előbbiekhöz hasonlóan nagyon fontos historiográfiai munka Halil Inalcik tanulmánya „Impact of the Annales School on the Ottoman Studies”, amelyet a *Braudel Center* felkérésére írt.³⁶ Eddig ő fogalmazta meg leghatározottabban Braudel hatalmas szerepét az oszmanisztikai kutatások előtérbe kerülésében. Sőt, nála olvashatjuk egy 1960-ban megjelent tanulmányában azt, hogy Braudel *Mediterráneum* könyve után a történész szakma *expressis verbis* felfedezte az oszmán birodalmat.³⁷ Kétségtelen, hogy Braudel könyve indította el azt a vitát, amely a 16. századi anatóliai népességnövekedés és a század utolsó harmadában jelentkező kelet-mediterráneumi infláció okairól napjainkig is folyik. Halil Inalcik tanulmányában tulajdonképpen ezeket a vitákat elemzi, kiegészítve azt újabb kutatásainak eredményeivel. Dolgozata aligha érthető Ömer Lufti Barkan „The Price of the Sixteenth Century: A Turning Point in the Economic History of the Near East” című, 1975-ben megjelent tanulmánya³⁸ nélkül. Életművének jelentős szakaszát tölti ki a török történet kutatása. Barkan a 16. századi növekvő – Itáliába irányuló – török gabonaexportot teszi felelőssé a történelemtől, mivel a cserében beáramló nagymennyiségű ezüst szétrombolta a korábbi monetáris értékviszonyokat. Ez a hatalmi struktúrát is érzékenyen érintette, mivel az inflációval arányban emelni kellett volna az állami illetményeket, zsoldokat. A szultáni kincstár pénzrontással könnyített helyzetén. Ezzel azonban olyan zsákutcába került, amelyből nem volt egykönnyű kilábalni.

A 16. század óta az oszmán birodalom mind szorosabb kapcsolatba került a világgal. Még annak ellenére is, hogy a birodalom irányítói időnként megtiltották az exportot. A *Mediterráneum* gabonaháztartásában lévő hiányok hívták létre a balkáni és kisázsiai csifltikeket (piacra termelő, magántulajdonban lévő majorságokat). Az itáliai, majd francia selyemgyártás alapanyagát a Bursza környéki termelők biztosították. Mindezek után

azonban nehéz eldönteni azt, hogy ennek a kereskedelemnek a szálai mikor erősödtek, váltak olyan méretűvé, hogy strukturális változásokat hoztak a birodalom életében? Azaz, mikor vált az oszmán birodalom a világpiac nyersanyag exportáló perifériájává.

Immánuel Wallerstein a világméretű munkamegosztás és a világgazdaság igényeinek megfelelő munkaszervezési módok kutatása során találkozott az oszmán birodalommal. Török kollégájával, Reşat Kasaba-val a CNRS egyik párizsi szimpóziumán vállalkozott arra, hogy az oszmán birodalom és a világpiac 18–19. századi történetéről képet adjon.³⁹

Válogatásunk nem törekedhetett és nem is törekedett teljességre. Csupán ízelítőt kívánt adni az oszmán birodalom történetének egyes vetületeiről. A fordításban közölt cikkek azonban az oszmán birodalom hanyatló korszakának történetére vonatkoznak. Annak a válságócának a fő összetevőiről kaphat belőlük képet az olvasó, amelyek nélkül érthetetlenek a 19. századi ill. az első világháború előtti oszmán birodalom modernizációjára tett kísérletek kudarcai.

Jegyzetek

1. *Stoianovich, Traian*: French Historical Method: The Annales Paradigm. Ithaca, 1972; *Hexter, J.H.*: Fernand Braudel and the Monde Braudélien. Journal of Modern History, (44), 1972. *Kinser, Samuel*: Annaliste Paradigm? The Geohistorical Structuralism of Fernand Braudel. American Historical Review (86) 1981, 1, 63–105. *Makkai, László*: Ars Historica. On Braudel. Review (6) 1983, 4, 435–453. A Binghamtoni *Braudel Center* alakuló ülését 1977-ben az Annales iskola társadalomtudományokra gyakorolt hatásának szentelte. Az előadások és hozzászólások szövegei, amelyekben több helyütt is elemezték a *braudeli* életművet, a Review 1978. évi 3–4. számában jelentek meg.
2. *Orientalism and History*. Edited by *Denis Sinor*. Second Edition, Bloomington, 1970, 16. *Simon, Róbert*: A mekkai kereskedelem kialakulása és jellege. Értekezések a történeti tudományok köréből. Szerk. *Spira György* és *Szűcs Jenő*. Új sorozat, 75. Bp. 10.
3. Mindezekről egyelőre még nem készült részletes összefoglaló bibliográfia a 16. századot kivéve. Erre a korra vonatkozó *turcica* irodalmat *Göllner, Carl* gyűjtötte össze. Háromkötetes munkájából jól látszik, milyen – eddig még nagyrészt feldolgozatlan – hatalmas anyaggal van dolgunk. *Göllner, Carl*: Turcica. Die europäischen Türkendrucke des XVI. Jahrhunderts. I. (1501–1550) Bucuresti–Berlin, 1968. Die Türkenfrage in der Meinung Europas in XVI. Jahrhundert. Bucuresti–Baden/Baden, 1978.) A magyar *turcica* irodalom forrásértékéről: *Bayerle, Gúsztv.*: Hungarian Narrative Sources of Ottoman History. Archivum Ottomanicum (IX) 1984, 5–26.

4. *Inalcik, Halil*: Impact of the Annales School on Ottoman Studies and New Findings. Review (I) 1978, 3–4, 70.
5. Ld. 3. számú jegyzet!
6. *Schmitt, Nicolaus*: Imperatores Ottomanici a capta Constantinopoli, cum epitome principum Turcarum. 1–2. Tom. Tyrnaviae 1760. Az első magyar nyelvű oszmán birodalomtörténet *Decsy, Sámuel*: Osmanografia, az az: A 'Török Birodalom' Természeti, erköltsi, egy-házi, polgári 's hadi állapottyának, és a 'Magyar Királyok ellen viselt nevezetesebb hadakozásainak summás leírása. Bétsben I–II. 1788, III. 1789.
7. Hammer munkájának historiográfiai értékéről: *Kreiser, Klaus*: Clío's Poor Relation: Betrachtungen zur osmanischen Historiographie von Hammer-Purgstall bis Stanford Shaw. Das Osmanische Reich und Europa 1683 bis 1789: Konflikt, Entspannung und Austausch. Herausgegeben von Gernot Heiss und Grete Klingenstein. Wiener Beiträge zur Geschichte der Neuzeit. Band 10. Wien, 1983, 24–43.
8. *Tietze, Andreas*: Mit dem Leben Gewachsen. Zur osmanischen Geschichtsschreibung in den letzten fünfzig Jahren. u.o. 15.
9. Ld. Gévay Antal emlékezete. Magyar Tudományos Akadémia Évkönyve, (VIII), 1860.
10. *Kakuk, Suzanne*: Cent ans d'enseignement de philologie turque a l'Université de Budapest. Studia Turcica. Edited L. Ligeti. Bp. 1971. 7–27.
11. *Repiczky, János*: A zentai ütközet török források után. Új Magyar Múzeum, 1851–52. *Budenz, József*: Szülejmán naplója az 1529.-iki bécsi hadjáratról. Magyar Történelmi Tár (13), 1868, 179–212. *Vámbéry, Armin*: Szolimán szultánnak a mohácsi ütközetnél nyert győzelmét hirdető levele. Hazánk, 1859. U.ő. Kanizsa. 1600–1601. (Tirjaki Haszán pasa gazavátnáméjének kivonatos fordítása.) Századok, (21) 1887, 716–726, 798–826. Török történetírók. Fordította és jegyzetekkel kísérte *Tury József*. Bp. I. (1389–1521) 1893; II. (1521–1566) 1896; III. Fordította és jegyzetekkel kísérte *Karácson Imre*. Sajtó alá rendezte *Szekfü Gyula*. Bp. 1916. A Rákóczi-emigráció török okmányai 1717–1803. A konstantinápolyi levéltárból összegyűjtötte és fordította *Karácson Imre*. Az előszót írta *Thallóczy Lajos*. Bp. 1911. Török–magyar oklevéltár 1533–1789. A konstantinápolyi levéltárakban gyűjtötte és magyarra fordította *Karácson Imre*. Szerkesztették *Thallóczy Lajos, Krccmárik János, Szekfü Gyula*. Bp. 1914. Evlia Cselebi török viláगतató magyarországi utazásai. Fordította és jegyzetekkel kísérte *Karácson Imre*. Bp. I. (1660–64). 1904; II. (1664–66). 1908, 1985².
12. Fekete Lajos munkásságáról: *Káldy-Nagy, Gyula*: Lajos Fekete (1891–1969). Acta Linguistica Academiae Scientiarum Hungaricae (20) 1970, 3–4, 407–410. *Hegyi, Klára*: Fekete Lajos (1891–1969) Levéltári Közlemények (41) 1970, 387–388. *Bayerle, Gustav*: Lajos Fekete. Archivum Ottomanicum (I), 1969, 303–316.
13. *Káldy-Nagy, Gyula*: Bevölkerungstatistischer Quellenwert der Ğizye-Defter und der Tahrir-Defter. Acta Orientalia Hungarica, (11) 1960, 259–269. U.ő. The cash book of the Ottoman treasury in Buda in the years 1558–1560. Acta Orientalia Hungarica (15) 1962. 173–182. U.ő. Magyarországi török adó-

- összeírások. Értekezések a történeti tudományok köréből. Új sorozat 52. Szerkeszti *Varga János*. Bp. 1970. *U.ő.* Macht und Immobiliärvermögen eines türkischen Beglerbegs im 16. Jahrhundert. Acta Orientalia Hungarica (25) 1972, 441–450. *U.ő.* Suleimans Angriff auf Europa. Acta Orientalia Hungarica, (28), 1974, 163–212. *U.ő.* Szulejmán. Bp. 1974. *Hegyi, Klára*: The Terminology of the Ottoman-Turkish judicial documents on the basis of the sources from Hungary. Acta Orientalia Hungarica, (18), 1965, 192–203. *U.ő.* Le condominium hungaro-ottoman dans les eyalets hongrois. Actes du Premier Congrès International des Études Balkaniques et Sud-Est Européennes. III. Sofia 1969, 593–603. *U.ő.* Egy világbirodalom végvidékén. Bp. 1976. *U.ő.* Török közigazgatás és jogszolgáltatás – magyar városi autonómia. Történelmi Szemle (28) 1985. 2., 227–257.; valamint a Magyarország története III. kötetének (főszerkesztő: Pach Zsigmond Pál, szerkesztő: R. Várkonyi Ágnes), Bp. 1985. megfelelő fejezetei. *Káldy-Nagy Gyula* és *Hegyi Klára* munkásságának historiográfiái értékeléséről: *Vardy, Steven Bela*: Clio's Art in Hungary and in Hungarian-America. East European Monographs. New York, 1985, 154–160.
14. *Káldy-Nagy, Gyula*: The Holy War (Jihad) in the First Centuries of the Ottoman Empire. Harvard Ukrainian Studies (3–4), 1980, 467–473. *U.ő.* The First Centuries of the Ottoman Military Organization. Acta Orientalia Hungarica, (31), 1977, 147–183. *U.ő.* Names of Merchandises in the Mediterranean Turkish Customs Register. Acta Orientalia Hungarica, (18), 1965, 299–304. *U.ő.* Adatok a levantei kereskedelem 17. század eleji történetéhez. Századok, (101), 1967, 1–2, 138–147.
  15. Az elmúlt évtizedek magyar oszmanisztikai irodalmáról *Káldy-Nagy, Gyula*: Bibliographie des travaux turcologiques en Hongrie. Turcica. Revue d'Études Turques (14), 1981, 198–205.
  16. *Petrosyan, Yu. A.*: History and history of culture in the Ottoman Empire in the New Age: Studies Made in the USSR, 1960–80. International Journal of Turkish Studies, (3), 1984–1985, 1, 139–144.
  17. *Fleming, Barbara*: Neuere wissenschaftliche Arbeiten und Forschungsvorhaben zur Sprache, Geschichte und Kultur der Vorosmanischen und osmanischen Türkei in der Bundesrepublik Deutschland seit 1968. Turcica. Revue d'Études Turques, (5), 1975, 131–147. *Kornrumpf, Hans-Jürgen*: Die türkischen Studien in der Bundesrepublik Deutschland. Bulgarian Historical Review, (11), 1984, 3, 109–112.
  18. *B(acqué)-G(rammot), J(ean)-L(ouis)*: Bibliographie des travaux turcologiques francais. Turcica, Revue d'Études Turques, (7), 1975, 264–303.
  19. *Skilitter, Susan*: British Centres of Turkish Studies. Turcica. Revue d'Études Turques, (5), 1975, 148–153. *U.ő.* List of Works Towards a Bibliography of Current British Turcological Studies. u.o. (9) 1977, 252–263.
  20. *Suppan, Arnold*: Historische Südosteuropa-Forschung in Österreich Kontinuitäten und neue Tendenzen. Symposion des Südosteuropa-Arbeitskreisen der Deutschen Forschungsgemeinschaft „Südostforschung in der Bundesrepublik Deutschland und in Österreich“. Herausgegeben von *Grothusen, Klaus-Detlev*. Boppard 1979, 125–145.

21. *Landau, Jacob M.*: Bibliographie de travaux turcologiques parus en Israël. *Turcica. Revue d'Études Turques*, (9-10), 1978, 196-219.
22. *Abrahamovicz, Zygmunt*: Turcology in Poland: Achievements and Some Problems for Future Development. *International Journal of Turkish Studies*, (3), 1984-85, 1, 123-138.
23. *Popovic, Alexandre*: Étude de l'Empire Ottoman et l'orientalisme dans les pays balkaniques. Essai d'un répertoire bio-bibliographique et analytique de l'orientalisme yougoslave. *Turcica. Revue d'Études Turques*, (5), 1975, 154-159. *Samic, Jasna*: Bibliographie des travaux turcologiques yougoslaves. u.o. (16) 1984, 211-277.
24. *Cvetkova, Bistra*: Bibliographie des travaux turcologiques en Bulgarie. *Turcica. Revue d'Études Turques*, (11), 1979, 219-253.
25. *Göllner, Carl*: Der Beitrag rumänischer turkologischer Forschungen zur besseren Kenntnis des Osmanischen Reiches. *Revue des Études Sud-Est Européennes*, (19), 1981, 2, 283-288.
26. A dán, norvég és svéd turkológiáról: *Brendemoen, Brent-Johanson, Lars*: Bibliography of Current Scandinavian Turcological Studies. *Turcica. Revue d'Études Turques*, (11), 1979, 254-264.
27. *Halén, Harry*: Bibliography of Current Finnish Turcological Studies. *Turcica. Revue d'Études Turques*, (12), 1980, 187-191.
28. *Hamada, Masomi*: Bibliographie de travaux turcologiques japonais. *Turcica. Revue d'Études Turques*, (10), 1978, 220-235.
29. *Nehring, Karl*: Südost-Institut München, die abteilung Geschichte. Südosteuropa Mitteilungen, (23), 1983, 1, 63-66.
30. *Tietze, Andreas*, 16-17.
31. *Inalcik, Halil*: Impact of the Annales School on Ottoman Studies, 69-70.
32. *Faroghi, Suraiya*: Towns and townsmen of Ottoman Anatolia. Trade, crafts and food production in an urban setting, 1520-1650. Cambridge, 1984.
33. *Çizakça, Murat*: A Short History of the Bursa Silk Industry (1500-1900), *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, (13), 1980, 1-2, 142-152. *U.Ö.* Price History and the Bursa Silk Industry: A Study in Ottoman Industrial Decline 1550-1650. *The Journal of Economic History*, (40), 1980, 3, 533-550.
34. *Soysal, Ismail-Eren, Mihin*: Türk İncelemeleri yapan kuruluşlar. (Kilavuz). Ankara 1977, 60-89.
35. *İslamoğlu, Huri-Keyder, Çağlar*: Agenda for Ottoman History. *Review*, (1), 1977, 1, 31-55.
36. Ld. 4. sz. jegyzet.
37. *Inalcik, Halil*: Bursa and the Commerce of Levant. *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, (3), 1960, 2, 131-132.
38. *Barkan, Ömer Lütfi*: The Price Revolution of the Sixteenth Century: A Turning Point in the Economic History of the Near East. *International Journal of Middle East Studies*, (6), 1975, 3-28.
39. *Wallerstein, Immanuel-Kasaba, Reşat*: Incorporation into the World-Economy: Change in the Structure of the Ottoman Empire, 1750-1839. *Économies et sociétés dans l'Empire ottoman (fin du XVIIIe. début du XXe siècle)*. Ed.: *Jean-Louis Bacqué-Grammont - Paul Dumont*. Paris, 1983, 335-354.